

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОДЕСЬКОГО ЄВРЕЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ: УПРАВЛІНСЬКИЙ, ОСВІТНІЙ ТА ІНШІ АСПЕКТИ

Коваль Геннадій Павлович,
*вчитель історії та географії, старший вчитель
Новосафронівського загальноосвітнього закладу
Новоодеської міської об'єднаної територіальної
громади
genkoval0805@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4475-7748*

Мета та методологія роботи. Дослідження громадської діяльності одеського єврейського товариства потребує комплексного аналізу різних аспектів його діяльності. Ураховуючи багатопланову, різноманітну форму діяльності єврейського товариства Одеси, аналіз розвитку участі євреїв у міському самоуправлінні, освіті господарств є важливим аспектом в дослідженні загальної ситуації в Одесі. Дослідження громадської діяльності одеського товариства в окресленому питанні є важливим аспектом при його детальному висвітленні. Одним із аспектів діяльності означеного товариства наприкінці XIX – на початку XX ст. стали управління, освіта та інші аспекти єврейського життя в Одесі. Аналіз кола періодичних видань за тематикою дослідження дозволить детально висвітлити становище єврейського населення Одеси. В основі дослідження лежать джерелознавчі методи виявлення, аналізу та оцінки джерел. Застосовуються методи історичного дослідження, зокрема історико-порівняльний, за допомогою яких було встановлено коло газетних джерел, необхідних для висвітлення теми.

Результати та наукова новизна дослідження. Дослідження громадської діяльності одеського єврейського товариства дозволяє зробити висновок про активну діяльність єврейського товариства в галузі управління, освіти, зв'язків з Палестиною у кінці XIX – на початку XX ст. Висвітлено питання участі євреїв в міському суспільному управлінні. Висвітлена багаторічна плідна робота гласного думи Р.Л. Харі. Описано вибори гласних-євреїв та затвердження їх градоначальником. Аналізується деякі моменти розвитку єврейської освіти в Одесі. Наведено назви закладів, прізвища освітян-євреїв. Перелічено проблеми єврейських освітніх закладів. Відзначено ювілярів, розказано про їхню діяльність, кар'єру. Описано діяльність ювіляра – діяча єврейського сирітського будинку. Показано процес формування принципу розподілу позик серед поселян. Детально описано дві літературні премії, їх назви, вартість, положення, теми, джерела фінансування, терміни подачі творів. Показано роботу товариства допомоги євреям-землеробам у Палестині. Наведено факти із життя євреїв-землеробів в Палестині та Сирії. Описано їхні проблеми та досягнення у викладі агронома товариства. Детально описано колонії євреїв-землеробів.

Ключові слова: Одеса, євреї, міське самоврядування, гласні, освіта, синагога, рабини, премії, література, товариства.

PUBLIC ACTIVITIES OF THE ODESSA JEWISH SOCIETY IN THE LATE XIX – EARLY XX CENTURY: MANAGEMENT, EDUCATIONAL AND OTHER ASPECTS

Koval Gennady Pavlovich,
*History and geography teacher, senior teacher.
Novosafronivsky secondary school
Novoodeska city United territorial community
genkoval0805@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4475-7748*

Purpose and methodology of work. The study of public activity of the Odessa Jewish Society requires a comprehensive analysis of various aspects of its activities. Given the multifaceted, diverse form of activity of the Jewish Society of Odessa, the analysis of the development of Jewish participation in urban self-government, education of farms is an important aspect in the study of the general situation in Odessa. Research of public activity of the Odessa society in the outlined question is an important aspect at its detailed coverage. One of the aspects of the activities of this society in the late nineteenth – early twentieth century. became management, education and other aspects of Jewish life in Odessa. Analysis of the range of periodicals on the subject of the study will shed light on the situation of the Jewish population of Odessa. The study is based on source studies methods for identifying, analyzing and evaluating sources. Methods of historical research, in particular historical-comparative, are used, which were used to establish the range of newspaper sources needed to cover the topic. Results and scientific novelty of the study. A study of the public activities of the Odessa Jewish Society, allows us

to conclude about the active activities of the Jewish Society in the field of governance, education, relations with Palestine in the late nineteenth – early twentieth century. The issue of Jewish participation in the city's public administration is covered. It is told about the long-term fruitful work of the public Duma RL Harry. The election of Jewish vowels and their approval by the mayor are described. Some moments of the development of Jewish education in Odessa are analyzed. The names of institutions, the names of Jewish educators are given. The problems of Jewish educational institutions are listed. Anniversaries were celebrated, their activities and careers were told. The activity of the jubilee figure of the Jewish orphanage is described. The process of formation of the principle of distribution of loans among the settlements is shown. Two literary prizes are described in detail, their titles, cost, provisions, topics, sources of funding, deadlines. The work of the Society of Aid to Jewish Farmers in Palestine is shown. The facts from the life of Jewish farmers in Palestine and Syria are given. Their problems and achievements in the presentation of the agronomist of the society are described. The colonies of Jewish farmers are described in detail.

Key words: Odessa, Jews, city self-government, vowels, education, synagogue, rabbis, awards, literature, societies.

Вступ. Дослідження громадської діяльності одеського єврейського товариства вимагає детального аналізу різних аспектів його діяльності. Оскільки основою економічної діяльності поселення у досліджуваній період було сільське господарство, то саме розгляд питань, пов'язаних із практичною реалізацією населенням наслідків своєї господарської діяльності та різними аспектами економічних відносин, що виникали під час цього, є одним з основних напрямів в аналізі сільськогосподарської активності жителів повіту.

Практична реалізація цього вимагає в тому числі детального вивчення досвіду участі євреїв у міському самоуправлінні, освіті, благодійних товариств, в товаристві допомоги євреям-землеробам в Палестині та Сирії.

Метою дослідження є систематизація та аналіз наявної інформації з питання громадської діяльності одеського єврейського товариства в цих галузях наприкінці XIX – на початку XX століття.

Серед авторів, що присвячували свої дослідження різним питанням громадської діяльності одеського єврейського товариства в кінці XIX – на початку XX століття, слід відзначити І. Котлера, С. Ліннікова, В. Панькова, О. Яворську. І. Котлер написав книгу про історію євреїв Одеси. Святослав Лінніков присвятив свою статтю появи одеської єврейської лікарні. Паньков Вадим Тимофійович у своїй кандидатській дисертації описав діяльність російських сіоністських організацій з освоєння земель в Палестині в 1881– 914 роках. Олена Яворська у своїй статті проаналізувала історію єврейських навчальних закладів Одеси в кінці XIX – на початку XX століття.

Автор також звертався до теми діяльності гласних-євреїв Одеської міської думи в своїх книгах (Коваль, 2022: 18–25, 35–37) (Коваль, 2022: 11–17, 18–19, 34–36, 101, 103–105).

Величезну роль в історії діяльності Одеської міської думи відігравали гласні-євреї. Серед них особливу роль мав Р.Л. Харі. На відзначення події залишення посади було дано прощальний обід члену управи Р.Л. Харі о 3 годині дня 15(27) жовтня 1892 року у «Французькому» ресторані. Його було дано з нагоди залишення Р.Л. Харі посади.

На цьому обіді були присутні: міський голова Г.Г. Маразлі, товариш міського голови В.Н. Лігін, всі члени управи та деякі службовці в управі. Обід пройшов жваво; було проголошено багато тостів і вимовлено кілька промов щодо корисної та благодійної діяльності Р.Л. Харі, який прослужив на посаді члена управи близько 15 років (Одесские Новости, 1892. № 2424).

Євреї та вибори до міської думи

Засідання особливої комісії у міських справах присутності для обрання 5 гласних євреїв відбулося 31 січня (12 лютого) 1893 року. Вибраними були: Г.Е. Вейнштейн, доктор Л.М. Шоршштейн, О.С. Хаїс, С.А. Бродський та С.Г. Тіктін. Всі ці особи – гласні старої, що вже закінчила свої повноваження, думи. Таким чином, було обрано вже всіх гласних, і нова дума складалася з 57 осіб. Протестів на вибори не надійшло, отже, якщо одеський градоначальник, генерал-лейтенант П.А. Зелений, мав затвердити вибори, то гласні складу думи мали бути приведені до присяги протягом тижня (Одесские Новости, 1893. № 2522).

Лікарі-євреї Одеси та їх становище після 1909 року

Відомо, що політика Російської імперії в ряді питань за своїм спрямуванням була антисемітською, із величезною кількістю антиєврейських обмежувальних положень, законів. У черговий раз ці закони погіршували становище євреїв у 1909 році. У міській управі 18(31) січня було отримано циркуляр головного управління у справах місцевого господарства про видалення євреїв, які займають посади з міського управління. Зрозуміло, що він сильно сполошив нечисленне середовище міських службовців-євреїв. Найбільша кількість євреїв, що перебувала на міській службі, налічувалася у новій та старій міських лікарнях. У новій лікарні числилося 5 лікарів-євреїв та у старій – 4 лікарі. Майже всі вони обіймали відповідальні посади ординаторів. Деякі з них потрапили на міську службу до запровадження нового міського положення. Доктор Марьяшес, наприклад, був лікарем лікарні вже 30 років, доктор Гіммельфарб – 22 роки, решта – від 15 до 20 років. У міській лікарні лікарі-євреї вважали, що міська

управа не може не зважати на практику колишніх років, коли євреї, які займали посади з міського управління, затверджувалися місцевою адміністрацією, що виходила, мабуть, із цілком певного тлумачення закону і повинна тому оскаржити в сенаті циркуляр головного управління остаточного з'ясування істинного сенсу закону. Якщо ж цей циркуляр мав бути проведений в життя міською управою, то цю роль скаргника будуть змушені прийняти на себе зацікавлені приватні особи (Одесские Новости, 1909. № 7719).

Освітній аспект діяльності єврейства Одеси

Іншою великою справою у житті єврейського одеського товариства була освіта, її поступальний розвиток. Оглянемо діяльність деяких освітніх єврейських закладів того часу в Одесі. Спорудження нової будівлі «Талмуд-Тори», що будувалася на пожертвування купця Клеймана та громадські кошти на розі Спиридонівської та Дігтярної вулиць, в середині липня 1892 року наближалося до кінця. Воно мало бути цілком закінчено в останніх числах серпня. Тоді ж мало відбутися переведення сюди класів зі старого приміщення на вулиці Базарній (Одесский Вестник, 1892. № 181).

У громадському єврейському училищі «Ешибот» з ремісничим відділенням у середині 1892 року було розбито розплідник дерев усіх порід, причому учні наочно знайомилися з садівництвом та з основами ботаніки. В цей час в училищі було введено викладання токарного та фанерного ремесла. Приймалися вже замовлення, причому самі учні були зацікавлені у прибутку, оскільки 20 відсотків чистого доходу відраховувалося на їхню користь. Ціни на всі замовлення було встановлено дуже скромні (Одесский Вестник, 1892. № 181).

Справи «Ешибота» жваво цікавили єврейське товариство Одеси. Опікунською радою єврейського громадського училища «Ешибот» 19 травня 1903 року було представлено піклувальнику навчального округу доповідну записку, в якій ставилося на чергу питання про перетворення «Ешибота». У записці вказувалося, що «Ешибот» не виконував свого призначення і що відповідальність падала виключно на педагогічну раду і особливо на завідувача Ройхеля. Останній далеко не мав знань у галузі іудаїзму, які вимагалися від завідувача «Ешиботом». Це, очевидно, усвідомлював сам Ройхель, який відступав від спеціальної програми навчального закладу і низводив його на ступінь звичайного початкового училища. Ройхель далеко не мав в очах суспільства авторитету, яким мав користуватися голова такого навчального закладу, як «Ешибот». Для підняття «Ешибота» на належну висоту необхідно, на думку ради, усунути Ройхеля, доручивши завідування більш компетентній особі. Не бажаючи в той самий час

завдати матеріальної шкоди Ройхелю, рада просила піклувальника усунути його від завідування «Ешиботом», надати йому місце викладача і водночас дозволити поради запросити для завідування «Ешиботом» особу компетентнішу, здатну знову поставити училище на належну висоту (Одесские Новости, 1903. № 5975).

Також пильну увагу було приділено до стану I казенного єврейського училища в 1896 році. Одеський кореспондент «Н. Х. В.» повідомляв про назване училище, між іншим, таке: «Від морозів особливо страждають бідні учні I-го казенного училища, що тулилися на околицях і вимушені звідти вирушати до центру міста (Грецька вулиця, неподалік бульвару) де тепер міститься цей навчальний заклад. Безперечно, що переміщенням сюди училища надана дуже погана послуга учням. Взагалі слід зазначити, що в цьому училищі більше намагаються про декоративну обстановку, ніж про потреби учнів. Найбідніші їх щодня виганяються з класів, за не внесок плати за вчення; а встановленням цієї плати бідняки зобов'язані завідувачу училища, яке порушило про те вперше клопотання перед навчальним начальством. Пристрасть до декорацій така велика, що в той час, як не вистачало коштів, щоб як слід отоплювати класи, знайшли гроші для покупки фісгармонії за 200 р.! «Сердечне» ставлення до учнів видно між іншим та з того, з якою суворістю відмовляється тут у прийомі новим вихованцям. Так, у 1892 році було подано прохань 315, прийнято учнів – 70. У 1893 р. – 317, прийнято – 83, у 1894 р. прохань – 218, прийнято – 75, у 1895 р. прохань 249, прийнято – 70. Відмовлятися відсутністю місця не можна тут тому, що те ж училище у старому меншому приміщенні, мало у 1887 році – 365 учнів, у 1886 р. – 351 уч., у 1890 р. – 358 уч., у 1891 р. – 367 учнів. Я вже не говорю про те вкрай різке звернення, яке широко практикувалося раніше і частково практикується ще й тепер у першому казенному училищі. Які почуття можуть мати до подібних педагогів діти? Чи вшановування завідуючого училищем ювілейним святом, що відбувалося нещодавно, за 15 років «плідної діяльності» може бути якимось серйозним доказом. Справжні і більш заслужені діячі на ниві народної освіти за скромністю своєю уникають будь-якого рекламування та вшанування, хоча в їхньому житті давно настав звичайний термін для ювілеїв» (Одесские Новости, 1896. № 3562).

Розглянемо справи одеської «Талмуд-Тори» в 1896 році. В Одесі на початку березня обговорювали, що навчальні класи «Талмуд-Тори» мали бути перетворені: до наявних 4 класів передбачалося додати ще один – п'ятий, причому мало бути введено два самостійні курси, з яких перший курс мали становити 3 перші класи,

а 2 наступні – другий курс. Робилося це з метою дати можливість найбіднішим вихованцям досягти певної, закінченої освіти хоча б у перших 3 класах, а заможні учні могли закінчити повний курс 5 класів «Талмуд-Тори». У березні 1896 року в «Талмуд-Торі» було 340 учнів, величезна кількість яких міститься на рахунок «Талмуд-Тори» (Одесские Новости, 1896. № 3563).

В Одесі у 1899 році було зведено нову будівлю єврейського дівочого училища. В «Киевлянині» в кінці червня 1899 року було розміщено таку статтю: «Років 15 років тому Лев Бродський, який тоді мешкав в Одесі, був призначений почесним охоронцем одеського казенного єврейського дівочого училища і рядом пожертвувань протягом кількох років дав можливість збільшити прийом дітей від 150 до 500. Переїхавши до Києва на постійне проживання, Бродський продовжував підтримувати це училище, дбаючи не лише про розширення приміщення для нього, а й про те, щоб краще обставити внутрішнє життя навчального закладу. Нині Бродський, йдучи назустріч напливу бажаючих вступити до училища бідних дітей, придбав в Одесі, в районі навчальних закладів, Старо-Портофранківською вулицею, велику садибу, на якій буде збудовано для училища спеціальну будівлю, що цілком відповідає своїй меті. Будівля буде побудована з таким розрахунком, щоб довести кількість учнів у ньому до 600 учениць, для чого кожен із чотирьох класів у новому приміщенні матиме по 2 паралельні класи. Днями Лев Бродський їде до Одеси для розпланування придбаної садиби та здачі підрядникам спорудження нової будівлі училища. Вартість садиби визначається в 40 тисяч рублів, а разом з будівництвом, за попередньо виробленим кошторисом, у сумі понад сто тисяч рублів» (Одесские Новости, 1899. № 4666).

Для визначення кількості учнів-євреїв, які можуть бути прийнятими в 1899 році до одеського комерційного училища, опікунська рада останнього звернулася до купецької управи із запитом про кількість купців-християн та євреїв, окремо, що обрали у поточному році гільдійські свідочтва, та про кількість зборів, що надійшли на утримання комерційного училища (Одесские Новости, 1899. № 4681).

На превеликий жаль, єврейське педагогічне товариство несло втрати. На Новому єврейському цвинтарі 16 липня 1899 року було поховано відомого в Одесі педагога та члена-засновника товариства взаємної допомоги вчителів-євреїв Е.А. Трубича. На похороні були присутні члени комітету, викладачі місцевих навчальних закладів, лікарі та багато інших осіб. На труну покійного було покладено кілька вінків із зворушливими написами (Одесские Новости, 1899. № 4681).

В Одесі відзначалися найталановитіші освітняни. У розпорядженні одеського відділення товариства поширення освіти між євреями було дві премії: імені М.Г. Моргуліса та К.В. Висоцького, що видавався за кращі твори з питань єврейської історії, літератури та законодавства. На премію імені М.Г. Моргуліса 500 руб. призначена така тема: «Майнове ставлення подружжя за Мойсеєво-талмудичним законодавством». Термін для видачі премії встановлювався 1 квітня 1902 р., твір же мав бути представлений до 1 січня 1902 р. У разі, якщо вирішено буде необхідним розділити премію, то за кращий твір буде видано 300 руб., а за другий – 200 руб. Програма твору така: 1) короткий огляд особистих відносин подружжя; 2) обов'язок батька у видачі посагу дочки; 3) детальна система євреїв у зв'язку із системою майнових відносин подружжя з римського права, німецького та французького законодавства; 4) значення та сила для майнових відносин подружжя, укладених між ними до та після шлюбу договорів; 5) розпорядження подружжям різними видами посагу в нерухомому та рухомому майні; 6) моральне значення праці дружини у зв'язку з майновим значенням цієї праці подружнього господарства; 7) спадкування подружжя та дітей дружини у посагу її майні; 8) обмеження прав третіх осіб стосовно майна дружини у разі незаконних розпоряджень одного з подружжя; 9) значення звичаю у майнових відносинах подружжя; 10) вплив на майнові відносини подружжя безвісної відсутності, і розлучення; 11) історичний нарис розвитку майнових відносин подружжя і законодавчі положення пізніших кодексів та думки авторитетних учених, викликані питаннями практики. Премія імені К.В. Висоцького видавалася кожні три роки з наростаючих на капітал 4.300 руб. відсотків і призначалася за найкращий твір на тему «Єврейські типи в польській та російській літературі XIX століття». Якщо жоден з представлених комітету творів не виявлявся гідним премії, то оголошувався конкурс знову на дворічний термін на ту ж тему, причому наростаючі у ці два роки відсотки зараховувалися до основного капіталу. У разі повторної відсутності гідних премії творів призначалася нова тема. Твір мав бути написаний давньоєврейською або російською мовою; термін доставки рукопису – не пізніше 1 липня 1902 р. До конкурсу допускалися ще й твори, що обіймали взагалі російську чи польську літератури, але перевага мала бути віддана твору, що відповідав зазначеній темі. Бажано, щоб автор представленого в конкурсі твору розглянув найвидатніші твори польської та російської літератури та дав як історичний генезис типів, так і літературно-суспільну оцінку їх, усуваючи тенденційність (Одесские Новости, 1899. № 4670).

При місцевому громадському єврейському училищі імені купця Ельмана на Пересипу з початку 1900 навчального року було припущено відкрити вечірні курси грамоти для робітників пересипського району. Завідувач училища Ландау звернувся до навчального начальства з клопотанням про дозвіл відкрити курси (Одесские Новости, 1899. № 4673).

Активно відзначилися одеситки на технічному з'їзді на початку лютого 1904 року. На останньому петербурзькому з'їзді діячів з професійної та технічної освіти зробили доповіді, між іншим, завідувачі єврейських професійних училищ М.І. Глазер і Б.М. Гольдштейн. М.І. Глазер висловила проти безплатної праці викладачів у школах та вплив її на перебіг педагогічної справи. За статистичними даними кількох одеських шкіл, близько 50% безкоштовних вчительок залишаються у школі трохи більше 1 року. За такої частоти зміни вчительського персоналу не могло бути ні системи, ні цілісності викладання, ні моральної дії на учнів. Якщо ще до цього додати, як погано відбивалося під час занять часом недбале ставлення до своїх обов'язків із боку безплатних вчительок, то мимоволі напрошувався висновок, що безплатна викладацька праця не задовольняла призначенню школи. Погоджуючись багато в чому з доповідачкою, члени комісії приєдналися до пропозиції, щоб у кошторисі кожної школи вносилися витрати на винагороду вчительської праці всього персоналу школи.

Пані Б.М. Гольдштейн читала про постановку жіночої єврейської професійної освіти, яка страждала загальним корінним недоліком – одноманітністю ремесл, що викладаються. З нових ремесл слід було б, на думку доповідачки, вести виробництво штучних квітів, картонних виробів, корсетів, малювання за фаянсом, склом, матеріями тощо. Обов'язковим всім жіночих професійних шкіл доповідачка визнає курс домоводства, який ознайомив би учениць із багатьма практичними питаннями повсякденного життя (Одесские Новости, 1904. № 6214).

Відзначався в Одесі й 25-річний ювілей єврейського просвітника. Одеське єврейське товариство вшанувало 16 травня 1896 року одного з найстаріших діячів одеського єврейського сирітського будинку М.М. Перельштейна з нагоди його 25-річного служіння на посаді наглядача цього будинку. Вшанування відбулося в одному з приміщень цієї єдиної у своїй діяльності у Росії установи. До 3 години дня прибули члени опікунської ради на чолі з головою потомственным почесним громадянином Р.Л. Харі, піклувальники, представники єврейських благодійних, навчальних та інших установ, вихованці та вихованки сирітського будинку та ферми, вчителі, колишні вихованці, багато публіки, піклувальниця жіночого

відділення Р.А. Бродська, пані Єфрусі та інші. Коли показався ювіляр, йому було влаштовано захоплену зустріч. Учні під акомпанемент фісгармонії виконали ювілейну кантату. Від одеського градоначальника генерал-лейтенанта П.А. Зеленого ювіляр отримав вітання такого змісту: «Милостивий пане, Натане Марковичу!.. Служіння ваше доглядачем єврейського сирітського будинку протягом 25 років вирізнялося зразковою старанністю та особливою любов'ю до справи виховання доручених вам сиріт. Тому ставлю собі в приємний обов'язок висловити вам щире моє спасибі та побажати продовження вашої служби ще на багато років. П. Зелений».

Ювіляра вітали: від опікунської ради сирітського будинку – Р.Л. Харі, причому йому було піднесено багатий срібний сервіс та видано річний оклад платні; від вчителів народного училища при сирітському домі – Шакрой; від дітей сирітського будинку, від вихованців та вихованок землеробської ферми – Зусман; від колишніх вихованців та вихованок сирітського будинку – Фельдштейн, від «Талмуд-тори» голова – Динін та завідувач Абрамович, від суспільства поширення освіти між євреями – М.Г. Маргуліс, від товариства допомоги євреям землеробам у Сирії та Палестині – А.Ш. Грінберг, від вчителів євреїв – голова доктор Зільберберг та Унільман, від «Ешибота» – Фішерівич. Представники цих установ, вітаючи ювіляра промовами, підносили йому цінні подарунки, адреси, альбоми. Коли подано було шампанське, перший тост за дорогоцінне здоров'я Їх Імператорських Величностей проголосив доктор Розен. Кліки «ура» та народний гімн були відповіддю на цей дорогий тост. Потім йшли тости: за одеського градоначальника, міського голову В.Н. Лігіна, титулярного радника Г.Г. Маразлі, піклувальника одеського навчального округу титулярного радника Х.П. Сольського, директора народних училищ Борзаковського, інспектора Шеневського та піклувальника сирітського будинку Г.І. Моргуліса. Було вимовлено багато промов та тостів (Одесские Новости, 1896. № 3633).

Юдеї та лікарняна справа

Велике значення мало спорудження амбулансу на початку квітня 1896 року. Адміністрація єврейської лікарні клопотала перед міською управою про дозвіл збудувати 2-поверховий будинок для потреб амбулансу на землі лікарні, фасадом на М'ясоїдівську вулицю. Передбачалося розібрати стару будівлю, в якій містився доглядач. 11 тисяч рублів на будівництво будівлі пожертвував Шполянський (Одесские Новости, 1896. № 3591).

В Одесі в 1896 році фельдшерські курси при єврейській лікарні функціонували успішно. Учні в числі 10 осіб щоденно після лекції практикували у палатах, були присутні при операціях, перевезеннях і т.д. (Одесские Новости, 1896. № 3591).

У цьому ж році стало нагальним питання перетворення єврейських благодійних установ. Очікувалося в кінці січня вирішення питання щодо перетворення єврейських благодійних установ. Передбачалося надати всім цим установам річний термін для складання та подання в установленому порядку на затвердження міністерства внутрішніх справ статутів, оскільки більшість єврейських благодійних установ, перебуваючи при синагогах та молитовних будинках, діяли, не маючи жодних статутів. Установи, що не представили у річний термін статутів, складених стосовно статутів загальнодержавних благодійних установ, за словами «Південного Краю», були закриті, а все майно їх передано у розпорядження благодійних закладів, що діяли на підставі статутів (Одесские Новости, 1896. № 3521).

У синагогах здійснювалися панахиди та інші різні служби. У місцевих одеських синагогах і в молитовних будинках проголошено було 18 травня 1896 року служба багатоліття Государеві Імператору, Государині Імператриці, Імператриці-Матері та всьому Царському Дому (Одесские Новости, 1896. № 3635).

У молитовні при єврейській лікарні 2 липня 1899 року в присутності опікунської ради, лікарів, фельдшерів, службовців і одужуючих хворих мала бути відслужена панахида по Бозі спочилому Спадкоємцю Цесаревичу і Великому Князю Георгію Олександровичу (Одесские Новости, 1899. № 4665).

Були в Одесі й сумні трагічні роковини. Виповнилося 12 березня 1900 року 10 років від дня смерті колишнього міського рабина, магістра І.І. Гурлянда. Із цієї нагоди біля могили покійного на Старому єврейському цвинтарі була відслужена панахида за покійним, на якій, крім рідних покійного, були присутні представники єврейських установ, міський рабин та друзі покійного (Одесские Новости, 1900. № 4903).

В Одесі в єврейському товаристві ніколи не забували про Палестину.

Одеський комітет товариства допомоги євреям-землевласникам-ремісникам у Сирії та Палестині відслужив 29 лютого 1896 року в синагозі «Бес-Гамедреш» панахиду за членом товариства рабі Іцхоке-Елхопоне. (Одесские Новости, 1896. № 3561).

На цій панахиді був присутній голова комітету А.С. Грінберг, члени правління та багато представників одеського єврейського товариства. За повідомленням «Ковенських Губернських Відомостей», Спектор помер на 80 році життя в Ковні, де він діяв як духовний рабин понад 30 років. Займаючи серед теологів, котрі займаються тлумаченням єврейського закону, найпомітніше місце, покійний своїми глибокодумними рішеннями найскладніших питань, особливо

шлюбозлучних, відомий був у всій Європі, а й за океаном. Збірники його рішень, що залишилися після померлого, займають масу друкованих сторінок, є кращим пам'ятником його творчості та ерудиції в талмуді. Крім того, покійний вирізнявся безсторонністю та повною терпимістю. У сварках громадянської якості між християнами і євреями він схилявся здебільшого у бік перших. В області ж благодійності діяльність покійного особливо вражаюча (Одесские Новости, 1896. № 3562).

Палестинське питання серед юдеїв Одеси

До Одеси 28 липня 1899 року прибув старший агроном палестинського товариства Н.Л. Кайзерман для участі у чергових трирічних загальних зборах членів єврейського палестинського товариства в Одесі. На зборах, що мали відбутися 8 липня під головуванням А.Ш. Грінберга, мав бути представлений звіт за минуле триріччя діяльності товариства та мали відбутися вибори нового складу комітету товариства, а також обговорюватися питання щодо подальшої діяльності товариства. На цих зборах мали розпочатися вибори членів палестинського управління Яффи. У Палестині передбачалося, за словами Кайзермана, зробити першу зразкову молочну ферму. Урожай хлібів у Палестині, пшениці, ячменю, кукурудзи та кунжуту цього 1899 року такий самий, як і 1899 минулого. Виноградний урожай у палестинських колоніях цього 1899 року дещо нижчий за минулорічний. Ціни на вина цього 1899 року мали бути знижені адміністрацією льохів барона Ротшильда через слабкий збут вина. Товариство «Кармель» відрядило в Нью-Йорк спеціального члена для влаштування в Америці такого ж товариства зі збуту вин його виробництва. Незабаром чекала колонізація близько 50 людей робітників на землі, набутій єврейським колонізаційним товариством «Іка». Туди було послано вже спеціального землеміра, який був зайнятий тепер зйомками землі для майбутньої колонії – «Седжера», що знаходиться за 2 ½ години їзди від Тівєриади і на такий же відстані від Назарета. Санітарне становище у Палестині загалом дуже задовільно. Навіть колонія «Хедера», де досі лютувала злаякісна лихоманка, обіцяла бути в санітарному відношенні сприятливою, тому що колоністи «Хедери» влітку влаштовували бараки на березі моря, де повітря дуже чисте і цілюще. Про чуму поки що в Палестині не чути завдяки тому, що пароплави, що йдуть з Єгипту, витримують з Бейрута, а потім лише прямують до Яффи (Одесские Новости, 1899, № 4664).

Чергові збори товариства допомоги євреям-землеробам та ремісникам у Сирії та Палестині відбувалися раз на три роки. Ось чому члени суспільства прагнули скористатися цією рідкісною можливістю, що їм надавалася, ознайомитися зі станом справ товариства. Не дивно тому, що

чергове зібрання, що відбулося 7 липня 1899 року в залі товариства промисловців (Новий театр), залучило близько 300 членів, з яких багато (понад 100) приїхали для цієї мети з інших міст. Відкриваючи засідання, на початку 7 годин головуєчий А.Ш. Грінберг запропонував зборам вшанувати вставанням пам'ять покійних членів товариства баронеси Гірш і рабина С. Могилевера, що було виконано. Потім голова зробив побіжний огляд стану справ товариства та успіхів колоній, досягнутих за останнє 3-х річчя. Розгляд звіту комітету товариства за триріччя 1896–1898 рр. викликав надзвичайно тривалі та пристрасні дебати, що тривали до 10 години вечора. Завдяки деяким цифровим непорозумінням звіту, у зв'язку із зазначеною в ньому боротьбою, яка велася між комітетом товариства в Одесі управлінням колоній у Палестині, в особі доктора Іаффе деякі члени витлумачили ці обставини у сенсі зловживань, пов'язаних з ім'ям доктора Іаффе. Тим часом цей останній відомий як гарячий і безкорисливий діяч суспільства, який беззавітно віддавався справі колонізації. Так, член товариства Франкфельд, зазначивши в надзвичайно тривалій промові загальний сприятливий хід справ товариства, звернув увагу на витрати, що збільшилися, за змістом палестинського управління і на непідпорядкування управління постановам і рішенням комітету, через що знаходив необхідним реорганізувати палестинське управління. Це викликало заперечення з боку доктора Коган-Бернштейна, який знаходив, що комітет повинен ставитися до службовців палестинського управління не як найманців, а як товаришів. Непорозуміння, на думку лікаря, виникали з необхідності вирішувати палестинські справи в Одесі; вони не мали б місця, якби члени комітету їздили по черзі до Палестини, на місці знайомилися зі справами і вирішували їх спільно з палестинським управлінням.

Звинувачення, виставлені проти палестинського управління, спонукали інженера Темкіна просити голову з'ясувати, у чому крилися непорозуміння між комітетом та палестинським управлінням. На думку Темкіна, члени палестинського управління рішуче не могли бути ні в чому запідозрені; те, що здавалося дивним у звіті, мало причини, які виходили з особливого характеру Палестини і колоній суспільства.

З огляду на виражене членами бажання головуєчий пояснив, що ніякої боротьби у сенсі непорозуміння з боку управління не було; звіт мав лише на увазі виправдати деяку неповноту відомостей перетримки, що відбуваються з вини професора Іаффе. Ця надзвичайно симпатична і ідеальна людина виявилася проте надзвичайно поганим адміністратором, так само як і інші члени

управління. У їхніх поганих адміністративних здібностях криються причини, що спричинили конфлікт між комітетом та управлінням.

Гучними оплесками було прийнято потім пропозицію Гінцберга про занесення до протоколу засідання висловлювання зборами повної довіри професора Іаффе. З подальших дебатів була звернута на себе особлива увага дуже серйозної пропозиції Сакера. Він вважав, що комітет у своїй діяльності виявляє надто велику опіку, залишаючи мало місця для самодіяльності колоністів. В основу майбутньої діяльності суспільства, на думку Сакера, має бути покладено принцип ширшої самодіяльності колоністів. Розвинувши цю думку і підкріпивши її численними доводами, Сакер запропонував на закінчення обрати для розробки цього питання особливу комісію. Пропозиція ця була проте відхилена головою, оскільки прийняття це зажадало б зміни статуту товариства.

На цьому закінчилися дебати щодо звіту, який потім був одногolosно затверджений. На закінчення були проведені вибори членів комітету та кандидатів до них та членів ревізійної комісії. Вибраними виявилися: у комітет – Пуріц (227 голосів), Грінберг (226), Барбаш (223), Гіммельфарб (192) та Рабінович (175); у кандидати до них – Левін (183), Черніхов (181), Любарський (175), Левінський (166) та Ландесман (160); членами ревізійної комісії – Етінгер (196), Зусьман (192), Гінцберг (185), Дізенгоф (185) та Чернівець (158 голосів). Рахунок голосів закінчився лише до 12 години ночі (Одеськие Новости, 1899. № 4674).

Результати досліджень

Як видно з вищесказаного, аналіз кола періодичних видань дозволяє дослідити питання громадської діяльності одеського єврейського товариства наприкінці XIX – на початку XX століття, простежити участь євреїв у суспільному міському самоуправлінні, затвердження виборів гласних-євреїв одеським градоначальником. Проаналізовано розвиток закладів єврейської освіти Одесі, проблеми та досягнення, висвітлено виступи на з'їздах одеситок. Проаналізовано роль персоналій у розвитку та функціонуванні освіти, єврейського сирітського дому, благодійницьких товариств. Зокрема, досліджено роль одеського товариства допомоги євреям-землеробам у Палестині та Сирії. Простежено та описано розвиток єврейських колоній в Палестині та черговий з'їзд товариства в Одесі.

У процесі подальшого дослідження слід з'ясувати різноманітні аспекти громадської діяльності одеського єврейського товариства в Одесі в окреслений період, що надасть можливість детально проаналізувати різні аспекти життя єврейської громади Одеси.

Література:

1. Котлер И. История евреев Одессы. Иерусалим, 1996.
2. Святослав Линников «Как в Одессе появилась еврейская больница». URL: <https://lotsia.com.ua/article/kak-v-odesse-poyavilas-evreyskaya-bol'nica> (дата звернення: 12.01.2022)
3. Паньков В.Т. Деятельность российских сионистских организаций по освоению земель в Палестине: 1881–1914 г. URL: <https://www.disserscat.com/content/deyatelnost-rossiiskikh-sionistskikh-organizatsii-po-osvoeniyu-zemel-v-palestine-1881-1914-g> (дата звернення: 12.01.2022).
4. Яворська О. Еврейские учебные заведения Одессы конца XIX – начала XX века». URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/11988/1/A_%20Yavorska_Evrejskie_ucebnye_zavedenia_Odesy.pdf (дата звернення: 12.01.2022).
5. Коваль Г.П. Гласні Одеси. Галерея. 1906 рік. Книга перша. Миколаїв, 2022. 100 с.
6. Коваль Г.П. Гласні Одеси. Стара Дума. Книга друга. Миколаїв, 2022. 127 с.
7. Одесские Новости. 1892. № 2424, 15(27) октября.
8. Одесские Новости. 1893. № 2522, воскресенье, 31 января (12 лютого).
9. Одесские Новости. 1909. № 7719, 18(31) января.
10. Одесский Вестник. 1892. № 181, среда, 15(27) июля.
11. Одесские Новости. 1903. № 5975, вторник, 20 мая.
12. Одесские Новости. 1896. № 3562, пятница, 1 марта.
13. Одесские Новости. № 3563, суббота, 2 марта.
14. Одесские Новости. 1899. № 4666, пятница, 2 июля.
15. Одесские Новости. № 4681, суббота, 17 июля.
16. Одесские Новости. № 4670, вторник, 6 июля.
17. Одесские Новости. № 4673, пятница, 9 июля.
18. Одесские Новости. 1904. № 6214, среда, 4 лютого.
19. Одесские Новости. 1896. № 3633, пятница, 17 мая.
20. Одесские Новости. № 3591, понедельник, 1 апреля.
21. Одесские Новости. № 3521, четверг, 18 января.
22. Одесские Новости. № 3635, воскресенье, 19 мая.
23. Одесские Новости. 1899. № 4665, четверг, 1 июля.
24. Одесские Новости. 1900. № 4903, понедельник, 13 марта.
25. Одесские Новости. 1896. № 3561, четверг, 29 лютого.
26. Одесские Новости. № 3562, пятница, 1 марта.
27. Одесские Новости. 1899. № 4664, вторник, 29 июля.
28. Одесские Новости. № 4674, суббота, 10 июля.

References:

1. Kotler, I. (1996). *Istoriya evreev Odessy*. [The history of the Odessa Jews]. Jerusalem. [in Russian].
2. Linnikov, S. *Kak v Odesse poyavilas evreyskaya bol'nitsa*. [How a Jewish hospital appeared in Odessa]. Retrieved from: <https://lotsia.com.ua/article/kak-v-odesse-poyavilas-evreyskaya-bol'nica> [in Russian].
3. Pankov, V. T. (2005). *Deyatelnost' rossiyskiykh syonistskiykh organizatsiy po osvoeniyu zemel' v Palestyne: 1881-1914 gg.* [The activity of Russian Zionist organizations in the development of land in Palestine: 1881-1914.] Abstract and Thesis. Retrieved from: <https://www.disserscat.com/content/deyatelnost-rossiiskikh-sionistskikh-organizatsii-po-osvoeniyu-zemel-v-palestine-1881-1914-g> [in Russian].
4. Yavorska, O. (2021). *Evrejskie uchebnye zavedeniya Odessy kontsa XIX – nachala XX veka*. [Jewish educational institutions in Odessa in the late XIX – early XX century]. Retrieved from: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/11988/1/A_%20Yavorska_Evrejskie_ucebnye_zavedenia_Odesy.pdf [in Russian].
5. Koval, G. P. (2022). *Glasni Odesy. Halereya. 1906 rik. Knyha persha*. [Glasni of Odessa. Gallery. 1906. Volume 1]. Mykolaiv. 100 p. [in Ukrainian].
6. Koval, G. P. (2022). *Glasni Odesy. Stara дума. Knyha druha*. [Glasni of Odessa. Old дума. Volume 2]. Mykolaiv. 127 p. [in Ukrainian].
7. *Odesskie Novosti* [Odessa News]. 1892. № 2424, 15 (27) October. [in Russian]
8. *Odesskie Novosti* [Odessa News]. 1893. № 2522, Sunday, 31 January (12 February). [in Russian]
9. *Odesskie Novosti* [Odessa News]. 1909. № 7719, 18 (31) January. [in Russian]
10. *Odesskii Vestnik* [Odessa Dispatch]. 1892. № 181, Wednesday, 15 (27) July. [in Russian]
11. *Odesskie Novosti* [Odessa News]. 1903. № 5975, Tuesday, 20 May. [in Russian]
12. *Odesskie Novosti* [Odessa News]. 1896. № 3562, Friday, 1 March. [in Russian]
13. *Odesskie Novosti* [Odessa News]. 1896. № 3563, Saturday, 2 March. [in Russian]

14. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1899. № 4666, Friday, 2 July. [in Russian]
15. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1899. № 4681, Saturday, 17 July. [in Russian]
16. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1899. № 4670, Tuesday, 6 July. [in Russian]
17. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1899. № 4673, Friday, 9 July. [in Russian]
18. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1904. № 6214, Wednesday, 4 February. [in Russian]
19. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1896. № 3633, Friday, 17 May. [in Russian]
20. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1896. № 3591, Monday, 1 April. [in Russian]
21. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1896. № 3521, Thursday, 18 January. [in Russian]
22. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1896. № 3635, Sunday, 19 May. [in Russian]
23. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1899. № 4665, Thursday, 1 July. [in Russian]
24. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1900. № 4903, Monday, 13 March. [in Russian]
25. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1896. № 3561, Thursday, 29 February. [in Russian]
26. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1896. № 3562, Friday, 1 March. [in Russian]
27. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1899. № 4664, Tuesday, 29 July. [in Russian]
28. Odesskie Novosti [Odessa News]. 1899. № 4674, Saturday, 10 July. [in Russian]

Стаття надійшла до редакції 19.01.2022
The article was received 19 January 2022